

УДК 336.027

Богдан ЛУЦІВ,
Марія РИПКОВИЧ

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЗАКАРПАТТЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Обґрунтовано важливість застосування фінансово-кредитних важелів для розвитку туристично-рекреаційної сфери. Проаналізовано динаміку туристичних потоків в Україні і Закарпатській області. Визначено проблеми і чинники низької ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу в гірських районах Закарпаття. Розглянуто нові методи та інструменти фінансового характеру у системі регулювання розвитком туристично-рекреаційного регіону.

***Ключові слова:** туризм, рекреація, фінансово-кредитний механізм, фінансово-кредитні важелі, реінжиніринг, регіональне бюджетування, фінансування, кредитування, туристично-рекреаційна галузь.*

Богдан ЛУЦІВ, Марія РИПКОВИЧ

Финансово-кредитные рычаги развития туристическо-рекреационной сферы в условиях трансформации местного самоуправления

Обосновано велике значення фінансово-кредитних рычагів в розвитку туристско-рекреаційної сфери. Проаналізована динаміка туристических потоків в Україні і Закарпатській області. Определены проблемы и факторы низкой эффективности использования туристско-рекреационного потенциала горных районов Закарпатья. Рассмотрены новые методы и инструменты финансового характера в системе регулирования развитием туристско-рекреационного комплекса региона.

***Ключевые слова:** туризм, рекреація, фінансово-кредитний механізм, фінансово-кредитні рычаги, реінжиніринг, регіональне бюджетування, фінансування, кредитування, туристско-рекреаційна галузь.*

Bohdan LUTSIV, Mariia RYPKOVYCH

Financial and credit levers of tourist and recreational areas of Transcarpathia in terms of local government transformation

***Introduction.** It is noted that the effective functioning of the tourism and recreation sector is largely dependent on the existing financial capacity to ensure its economic development determined by the criteria of sufficiency of financial resources. It is substantiated the importance of*

applying financial and credit levers for the development of the tourism and recreational sphere, which will generate the necessary funds for the modernization of material and technical base.

Purpose. *The purpose and objectives of this research are formulated to improve the impact of the financial and credit levers in the current system of financial and credit mechanism for tourism and recreation industry development of the region in the current modernization processes of the Ukrainian economy.*

Results. *The dynamics of tourist flows in Ukraine and in Transcarpathian region in the post-crisis period is analyzed. It is revealed that under the current dynamics of the tourist flows reduction in the Transcarpathian region for inbound domestic and outbound tourism, it is necessary to develop a strategy for improving organizational and management mechanism, improve the efficiency of tourism and recreational enterprises and develop conceptual approaches to the use of financial and credit levers of influence on the development of tourist recreational sphere. The problems and factors of low efficiency of the tourism potential in the mountain areas of Transcarpathia are defined. It is emphasized that among the real sources of investment income to the development of tourist and recreational potential of mountainous areas of western regions of Ukraine a leading place is occupied by the means of Ukrainian labour migrants. For the introduction of new methods, techniques and tools in the system of regulation of the tourist and recreational complex development in the region, it is highlighted the following methods of a financial nature such as reengineering, revenue management of tourist and recreational enterprises and optimization of the capital structure of such enterprises. It is noted that under the current situation of decentralization and local government transformation, the introduction of new financial mechanisms is updated to raise funds for the development of tourism and recreation industry at the regional level.*

Conclusion. *To enhance the action of financial-credit and tax aspects of the direction of market regulation, and the development of tourism and recreation, it is suggested to make greater use of financial and credit levers as the introduction of micro-credit, preferential crediting of subjects of recreational and tourism business, government subsidies and leasing. It is proved that improve the efficiency of recreational, resort and tourism sector facilities in the region it is necessary to activate the mechanism of regional budgeting of sanatorium activity and to put to a greater use participatory budgeting.*

Keywords: *tourist and recreational sphere, financial and credit levers, financial and credit mechanism, tourist flows, reengineering, revenue management of tourist and recreational complex, microcredit, subsidizing, leasing, regional and participatory budgeting*

JEL Classification: G21, G32, G38, L32.

Постановка проблеми. За умов нинішньої економічної невизначеності у світі туризм і рекреація залишаються одним із небагатьох секторів економіки, які активно розвиваються, стимулюють економічний прогрес, створюють нові робочі місця. Однак в Україні туристично-рекреаційний потенціал сьогодні розкрито не повною мірою,

про що свідчить 1,5–2,5% частка туристичної галузі в структурі ВВП країни. Щодо Закарпаття, то, маючи унікальний комплекс історичних, культурних і природних пам'яток, цей регіон може використовувати туристично-рекреаційну індустрію як сферу реалізації ринкових механізмів, джерело поповнення державного та місцевих бюджетів, що

перетворить її на одну із найприбутковіших галузей економіки краю і таким чином сприятиме стабілізації соціально-економічного становища. Ця проблема ще більше актуалізується в наші дні, оскільки посилюються рецесійні процеси внаслідок другої хвилі світової фінансової кризи, падіння попиту і купівельної спроможності у зв'язку з різким зростанням курсу валют, несприятливою політичною ситуацією, особливо – під час проведення реформ і децентралізації влади.

Очевидно, що ефективне функціонування зазначеної сфери значною мірою залежить від наявного потенціалу фінансового забезпечення її економічного розвитку, який, у свою чергу, визначається критерієм достатності власних фінансових ресурсів, а також можливістю залучати інвестиції та запозичення на умовах, що дозволяють прискорити генерування необхідних фондів для модернізації матеріально-технічної бази та формування конкурентоспроможної пропозиції санаторно-курортно-рекреаційних послуг.

Вищезазначене означає необхідність всебічного розгляду фінансово-кредитних важелів розвитку туристично-рекреаційної галузі, які сприяли б розширенню оперативної й інвестиційної діяльності суб'єктів даної сфери у періоди сприятливої кон'юнктури ринку туристично-рекреаційних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок туристично-рекреаційної індустрії у соціально-економічний розвиток світової економіки досліджують у своїх працях зарубіжні вчені: Р. Арєжкі, І. Ательджевич, Дж. Боуен [J. Bowen], Ф. Котлер [Ph. Kotler], С. Мілн [S. Miln], Дж. Меайкенз, А. Фрейтаг [A. Freytag] та інші. Тенденційні зміни розвитку індустрії туризму і рекреації в Закарпатській області розглядали такі науковці, як Я. Алмашій, Ю. Волошин, М. Лендел, В. Мікловда, О. Молнар, К. Сочка.

Значний внесок у формування фінансово-кредитного механізму туристично-рекре-

аційної галузі економіки України належить: Є. Алілуйко, О. Балабановій, О. Вишневській, В. Гуменюку, Ю. Добушу, М. Долішньому, В. Євдокименко, В. Квартальному, В. Кифяку, М. Козоріз, В. Кравціву, М. Крупці, Ф. Мазуру, Н. Надашківській, Г. Папірян, О. Розметові. Однак, незважаючи на наявний обсяг наукових досліджень і практичних розробок, досі існує реальна потреба в подальшому вивченні зазначеної проблематики, особливо в умовах оголошеного курсу на подальшу трансформацію місцевого самоврядування в частині фінансової децентралізації.

З огляду на ці обставини в роботі поставлено за мету розглянути питання удосконалення впливу фінансово-кредитних важелів в системі діючого фінансово-кредитного механізму на розвиток туристично-рекреаційної галузі регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм позиціонує як важливу сферу розвитку регіону, оскільки він здійснює кроскультурний ефект, сприяє підвищенню якості життя населення, подоланню бідності та безробіття, створенню сучасних об'єктів туристичної, курортної та рекреаційної інфраструктури, розвитку малого та середнього підприємництва у сфері туризму і рекреації, розширенню сфери зайнятості населення, зокрема у сільській і гірській місцевостях, розв'язанню проблем охорони навколишнього середовища, стимулюванню розвитку місцевого туристичного ринку, значному надходженню коштів у місцеві бюджети, а також сприяє становленню туристично-рекреаційного бізнесу, що перетворюється на важливу сферу вкладання капіталу. Туристично-рекреаційна галузь у цьому контексті повинна стати однією із провідних галузей економіки для покращення соціально-економічного становища Закарпатської області. Загальновідомо, що створення одного робочого місця в туризмі й рекреації у 20 разів дешевше, ніж

у промисловості, а один турист створює робочі місця десяти особам. Індустрія туризму є однією із найважливіших у світі, оскільки її частка у світовому валовому продукті становить близько 6% [1, 13].

Складна соціально-економічна та політична ситуація в Україні у посткризовий період вплинула на усі сфери економіки й суспільного життя, в тому числі і на процеси в туризмі й рекреації. Так, незважаючи на те, що загалом в Україні зберігалась тенденція росту кількості громадян України, які виїжджали за кордон (+38,3% у 2012 р. і +53,3% у 2013 р. до базового 2008 р.), кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, скорочувалась, відповідно з -9,6% до -3,1%, а показник по внутрішньому переміщенню вітчизняних туристів демонстрував за 2012–2013 рр. падіння понад 50% (табл.1).

Якщо проаналізувати туристичні потоки у післякризовий період в Закарпатській області, то результати є ще більш вражаючими, адже характеризуються різким скороченням за всіма показниками, майже

відсутній потік іноземних туристів. У регіоні загальна кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності України, зменшилась за досліджуваний період на 85%. Аналіз туристичних потоків по внутрішньому туризму свідчить про їх скорочення на 96,6% (табл. 2). Отже, туризм є досить чутливим до будь-яких змін у суспільно-політичній сфері країни. Незважаючи на низку досить позитивних заходів, спрямованих на покращення туристичного іміджу України в останні роки (проведення Євро-2012, Революція Гідності, а також певні промоційні заходи), вони, на жаль, були знівельованими негативними політичними подіями (тимчасова окупація Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим, військові дії на частині території Донецької й Луганської областей, локальні терористичні акти на іншій території нашої країни). Тому розвиток іноземного туризму за таких умов для нашої країни є досить проблематичним і потребує надмірних зусиль.

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків в Україні у посткризовий період у 2008–2013 рр.*

№ п/п	Показники	Період						Відношення до базового періоду – 2008 р.			
		2008 р	2009 р	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р	2012/2008		2013-2008	
								Абсол.	%	Абсол.	%
1.	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	15499	15334	17180	19773	21433	23761	+5934	138,3	+8262	153,3
2.	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну	25449	20798	21203	21415	23013	24671	-2436	90,4	-778	96,9
3.	Кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності України, всього	3042	2290	2281	2200	3001	3454	-41	98,6	+412	113,5
	в тому числі: – іноземні туристи	373	282	336	234	270	232	-103	72,3	-141	62,2
	– туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	1282	914	1296	1250	1957	2519	+675	152,7	+1237	196,5
	внутрішні туристи	1387	1094	649	716	774	703	-613	55,8	-684	50,7
4.	Кількість екскурсантів	2406	1909	1953	823	865	658	-1541	35,9	-1748	27,3

* Складено на основі [2; 3].

Таблиця 2

Динаміка туристичних потоків в Закарпатській області у 2008–2014 рр., осіб*

№ п/п	Показники	Період					Відношення до базового періоду – 2008 р.			
		2008 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2013/2008		2014-2008	
							Абсол	%	Абсол	%
1.	Кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності України, всього	76965	21773	20180	19892	11625	-57073	25,8	-65340	15,1
	в тому числі:									
	– іноземні туристи	10735	722	733	515	6	-10220	4,8	-10729	0,1
	– туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	12710	10806	11792	12963	9815	+253	102,0	-2895	77,2
	– внутрішні туристи	53520	10245	7655	6414	1804	-47106	12,0	-51716	3,4
4.	Кількість екскурсантів	54640	10417	4890	1776	3661	-52864	3,2	-50979	6,7

* Складено на основі [4].

Натомість, з'являються об'єктивні та суб'єктивні чинники для розвитку внутрішнього туризму, що, з одного боку, сприятиме певній стабілізації соціально-економічної напруженості в країні, з іншого – може стати потужним синергетичним інструментом і, водночас, сигналом для розвитку в'їзного (іноземного) туризму. Стосовно динаміки скорочення туристичних потоків у Закарпатській області по в'їзному внутрішньому та виїзному туризму, то для поліпшення ефективності діяльності туристично-рекреаційної сфери Закарпаття необхідно виробити стратегію удосконалення організаційно-управлінського механізму, підвищення ефективності діяльності туристичних, рекреаційних підприємств і визначити нові концептуальні підходи до застосування фінансово-кредитних важелів впливу на розвиток туристично-рекреаційної сфери.

Справедливим є твердження, що фінансово-кредитне забезпечення туристично-рекреаційної галузі має низку особливостей і специфічних рис, пов'язаних з механізмом її функціонування. Здебільшого ця галузь потребує фінансування у суміжній сфері діяльності (готельне та ресторанне господарство, різні види транспорту та його

інфраструктуру, заклади розваг, народні промисли та ін.), з іншого боку, соціальний ефект полягає в тому, що модернізована інфраструктура використовується не лише туристами, рекреантами, а й місцевим населенням [5, 151].

Західні прикордонні території України володіють унікальними туристично-рекреаційними, природними ресурсами, однак існуючий ресурсний потенціал для розвитку туризму й рекреації досі використовується неефективно. Нині гостро актуалізувалась потреба в реалізації державної та регіональної політики, а також формуванні фінансово-кредитного механізму, спрямованого на ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу цих територій, пошук шляхів і джерел ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку, зростання ділової активності та підприємницької ініціативи, збільшення зайнятості, надходжень до місцевих бюджетів і підвищення рівня та якості життя населення.

У цьому контексті важливою складовою західних прикордонних територій України виступають гірські райони Закарпатської області. Більшість населених пунктів внаслідок віддаленості від адміністративних та

промислових центрів, специфічних кліматичних умов та особливостей географічного розташування мають обмежені перспективи для соціально-економічного зростання і, відповідно, характеризуються ознаками депресивності. Відтак, володіючи унікальними туристично-рекреаційними, природними ресурсами та багатою екосистемою, в гірських районах також актуалізувалася проблема ефективного використання цих потенційних для розвитку туризму й рекреації ресурсів.

До вищезазначених проблем і чинників низької ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу в гірських районах Закарпаття додається ще така дуже важлива проблема, як фінансово-ресурсна обмеженість місцевих бюджетів щодо фінансування заходів з підтримки і розвитку культурних пам'яток, туристичних об'єктів, модернізації комунальної та транспортної інфраструктури, у тому числі за рахунок низького рівня використання потенціалу державно-приватного партнерства.

Наявність зазначених проблем та необхідність їх розв'язання значно підвищує актуальність наукового дослідження питань функціонування фінансово-кредитного механізму у туристично-рекреаційній галузі, побудови новітнього підходу щодо вдосконалення наявних фінансово-кредитних важелів та пошуку нових у сучасних реаліях. За умов кризових явищ в економіці та дефіциту бюджетних коштів особливої актуальності набуває робота щодо розробки та реалізації регіональних і місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності у туристично-рекреаційному комплексі. Такі програми мають бути спрямовані на заміщення державного бюджетного фінансування проектів створення інвестиційних фондів, кластерів, інших об'єктів інвестиційної інфраструктури, залучення коштів іноземних інвесторів, трудових мігрантів. В Україні необхідно популяризувати досвід

успішного використання кластерних структур як ефективної форми інвестиційного співробітництва. Щодо коштів українських трудових мігрантів, то їх слід розглядати як джерело інвестиційних надходжень для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Так, велика частка населення прикордонних територій працює у сусідніх країнах ЄС на постійній чи сезонній основі і регулярно надсилає кошти родинам в Україну. Тому доцільно залучати кошти трудових мігрантів як інвестиційний ресурс розвитку туризму та його інфраструктури.

За умов, які склалися, актуальними стають засоби економічного стимулювання розвитку туризму та рекреації. Для цього слід передбачити податкові, фінансово-кредитні й інші стимули розвитку туризму та рекреації, скориставшись успішним зарубіжним досвідом. Зокрема, для активізації будівництва готелів та інших закладів розміщення туристів, на наш погляд, буде доцільним:

- встановити понижені тарифи на електроенергію для існуючих та новозбудованих готелів, санаторно-курортних закладів, закладів громадського харчування, які обслуговують туристів;
- звільнити від оплати податку на землю інвесторів, які реалізують проекти освоєння природних ресурсів, будівництва туристичних об'єктів та розбудови інфраструктури (комунальної та дорожньої) на важкодоступних гірських територіях;
- передбачити часткове відшкодування з обласних бюджетів відсотків за користування кредитами, наданими банками для будівництва соціально важливих об'єктів, санаторно-курортних закладів, бюветів, грязелікарень та реалізації проектів покращення інфраструктури.

Туристично-рекреаційна діяльність на території гірських районів розглядається як потенційно можливий шлях підвищення добробуту місцевого населення, збільшен-

ня зайнятості, розвитку інфраструктури. Тому для реалізації як масштабних інфраструктурних проектів, так і проектів у сфері туризму та рекреації (будівництво готелів, санаторно-курортних закладів, бюветів, грязелікарень) необхідно розробити спеціальні законодавчі акти, а на обласному рівні прийняти програми для залучення інвестицій, запровадження спеціального податкового режиму господарювання на території гірських районів, у тому числі з урахуванням потенціалу різноманітних форм державно-приватного партнерства. Хочемо також наголосити на тому, що серед реальних джерел інвестиційних надходжень до розвитку туристично-рекреаційного потенціалу гірських районів потенційне місце займають кошти українських трудових мігрантів. Для того, щоб вони реально стали інвестиціями в цю сферу необхідно запровадити комплексну політику щодо залучення, гарантування, стимулювання інвестування коштів трудових мігрантів у розвиток національної економіки і, зокрема, у розвиток туристично-рекреаційної сфери гірських районів. Для досягнення позитивного ефекту необхідно передбачити податкові, фінансово-кредитні й інші економічні стимули розвитку туризму та рекреації у гірських районах, унормувавши їх у новій редакції Закону України "Про статус гірських населених пунктів в Україні".

Динаміка економічного розвитку сфери туризму і рекреації сформулювала низку передумов, які зумовлюють необхідність пошуку та впровадження нових методів, технологій, інструментів у системі регулювання розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону. Зосередимо увагу на виокремленні наступних фінансових методах, що можуть позитивно вплинути на розвиток туризму і рекреації.

1. Реінжиніринг, як метод підвищення ефективності діяльності підприємств ту-

ристично-рекреаційного комплексу, дозволяє здійснити значне стрибкоподібне поліпшення діяльності господарюючих суб'єктів, забезпечити їх потребою і достатньо інформацією щодо методів регулювання. Цей метод виявляється доречним за умов, коли окремі суб'єкти сфери туризму та рекреації орієнтуються на радикальні зміни основних економічних показників, таких як витрати, якість, швидкість обслуговування. Підприємствам туристично-рекреаційного комплексу доцільно застосовувати реінжиніринг у випадках виявлення несприятливих для їхньої діяльності тенденцій у сфері фінансування, конкурентоспроможності, прибутковості та рівня попиту. Багато регіональних туристично-рекреаційних закладів нині втрачають традиційні сегменти споживачів, бо конкуруючі підприємства, відповідаючи вимогам ринкового середовища, краще адаптуються до попиту і ринкової кон'юнктури загалом. Серед причин неефективної роботи зазначених закладів, на наш погляд, є слабкість фінансового управління, відсутність гнучких управлінських структур, що негативно позначається на загальному рівні ділової активності та стійкості економічного зростання в регіоні.

За таких умов управління витратами має бути орієнтоване на фіксацію змінних і постійних витрат, регламентацію постійних витрат й обов'язкове нормування змінних. Для реалізації цих завдань доцільно використовувати в повному обсязі принципи реінжинірингу. Разом з тим, вважаємо, що здійсненням реінжинірингу можуть і повинні займатися також успішні підприємства задля швидкого нарощування відриву від найближчих конкурентів і створення унікальних конкурентних переваг.

2. Метод управління доходами підприємств туристично-рекреаційного комплексу, спрямований на оптимізацію продажів продукту. Практика управління доходами дає

змогу встановлювати гнучкі ціни для одного і того ж продукту (процедури, послуги), розміри яких залежать від строку продажу продукту і терміну його придатності. Тобто, необхідно розробити відповідну тарифікацію на пропоновані послуги і надання певних обсягів послуг, так званого квотування. З огляду на ці аргументи окреслимо переваги, які несе в собі цей метод управління доходами:

1) Поліпшення фінансово-економічних показників підприємства за рахунок адаптації до ринку в реальному режимі часу й обліку можливих змін за відсутності чіткої сегментації споживачів.

2) Ведення гнучкої цінової політики шляхом розробки різноманітних тарифів, що дозволяють найбільш повно врахувати споживчий попит.

3) Підвищення ступеня конкурентності ринку туристично-рекреаційних послуг за рахунок різноманітності цінової пропозиції, інформування клієнтів про гнучкі знижки і розповсюдження цієї практики на всіх учасників ринку.

4) Зростання рентабельності кожного виду послуг підприємства.

Проте ми змушені констатувати, що, незважаючи на переконливі переваги, метод управління доходами не отримав поки належного поширення в практиці вітчизняних підприємств туристично-рекреаційної сфери. Поясненням цьому є відсутність ринкових досліджень, достовірних даних про масив споживачів, а також недостатній рівень обслуговуючого й управлінського персоналу. Однак, наприклад, зарубіжний менеджмент намагається за допомогою цього методу збільшити дохід однієї послуги на 3–5% у високий сезон та істотного скорочення витрат у низький сезон.

5) Управління структурою капіталу підприємств. Аналіз процесів управління формуванням джерел фінансування діяльності підприємств туристично-рекреаційного комп-

лексу, а також обґрунтування оптимальних параметрів капіталу фірми показує, що важливою є проблема встановлення його структурних пропорцій. Так, структура капіталу відіграє важливу роль у формуванні ринкової вартості підприємства за допомогою регулювання середньозваженої вартості капіталу. У складі власного капіталу повинен розглядатися не тільки інвестований акціонерний, пайовий або індивідуальний капітал, що формує статутний фонд підприємства, а й накопичена його частина у формі різних резервів і фондів, а також передбачений до реінвестування нерозподілений прибуток. Відповідно і позичковий капітал повинен враховуватися у всіх формах його, включаючи фінансовий лізинг, кредит, внутрішню кредиторську заборгованість.

Дослідження джерел формування активів туристично-рекреаційних підприємств засвідчило, що недостатньо використовується позичковий капітал в частині довгострокового і короткострокового банківського кредитування. Недоліки функціонування регіонального ринку кредитних ресурсів відображаються на реальній практиці формування структури капіталу туристично-рекреаційних підприємств, що полягає в переважанні власного капіталу над позичковим. Це пояснюється високою вартістю кредитних ресурсів, відсутністю гнучкої фінансової політики туристично-рекреаційних підприємств та неможливістю повноцінного регулювання середньозваженої ціни їх капіталу. На противагу цьому методу підприємства туристично-рекреаційної сфери частіше вдаються до застосування принципу самофінансування. Це означає забезпечення фінансовими ресурсами за рахунок таких власних джерел, як амортизаційні відрахування і прибуток, що дає змогу їм удосконалювати організацію туристично-рекреаційного виробництва, в тому числі проводити оновлення основних

засобів та структуризацію активів при гнучкому реагуванні на потреби ринку туристично-рекреаційних послуг.

За сучасних умов децентралізації і трансформації місцевого самоврядування значно актуалізується необхідність розширення процесів відтворення основних засобів на основі активізації інвестиційної політики регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

Аналіз основних причин відсутності можливостей місцевих органів влади у впровадженні нових фінансових механізмів залучення коштів для розвитку туристично-рекреаційної сфери на рівні регіону вкотре підтвердив тезу про те, що формування ефективного місцевого самоврядування потребує децентралізації влади, зокрема, щодо прийняття бюджетних рішень, від яких і залежить надання високоякісних і доступних публічних послуг, задоволення інтересів громадян у різних сферах життєзабезпечення територій. В реформуванні місцевого самоврядування запроваджені нові міжбюджетні відносини, які з 2015 р. у проекті реформ уряду України вважаються бюджетною децентралізацією. У своєму річному звіті за 2015 р. Міністерство фінансів України показує збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів на 40%. Так, в місцеві бюджети Закарпаття за 11 місяців 2015 р. надійшло понад 1,5 млрд. грн. податків, майже на 350 млн. грн. більше ніж у 2014 р. До державного бюджету при цьому віддали трохи більше 4 млрд. грн. Податок на доходи фізичних осіб у структурі податкових надходжень регіону займає 54% (85,2 млн. грн.). Іншими бюджетноформуючими податками є акциз із роздрібних продажів (19% надходжень, або 295,9 млн. грн.) і єдиний податок (12 %, або 185,2 млн. грн.). Екологічний податок, рентна плата за користування лісом, надрами й водою, плата за ліцензії на право оптової та роздрібної торгівлі алкогольними

напоями і тютюновими виробами та решта зборів становлять 8% від усіх надходжень до місцевих бюджетів [6].

У згаданому контексті зазначимо, що на заходи з розвитку туристично-рекреаційної галузі в Україні упродовж кількох років не передбачалось фінансування з державного бюджету, у тому числі й заходів, спрямованих на просування національного туристичного продукту на світовому ринку та підтримку його конкурентоспроможності. Водночас кошти, які надходять до місцевих бюджетів від туристичного збору, зараховуються до загального фонду місцевого бюджету і, як правило, у подальшому не спрямовуються на підтримку розвитку місцевої туристичної інфраструктури, створення умов для поліпшення якості туристичних послуг та інших заходів, які можуть сприяти збільшенню потоку туристів до цієї місцевості, що, у свою чергу, збільшить надходження до бюджету. Тому, задля активізації розвитку сервісної інфраструктури на місцях, створення місцевого туристичного продукту та його просування на міжнародний і внутрішній ринки, був поданий до Верховної Ради України проект Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо туристичного збору), який має на меті цільове спрямування коштів туристичного збору. Комітетом ВРУ з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту і туризму одностайно були підтримані внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів щодо цільового використання туристичного збору в місцевих бюджетах. Порівняно з іншими державами, в Україні туристичний збір – єдиний збір, що справляється з туристів в готелях, і розмір його не великий (від 0,5 до 1% від вартості розміщення без ПДВ). Однак нині включають туристичний збір майже всі готелі, а перераховують до бюджету в повному обсязі далеко не всі. Це зумовлено відсутністю дієвого контр-

олю та відповідного законодавчого механізму. Саме тому бізнес повинен побачити результат від цільового використання збору і відчутти загальний ефект від поліпшення міської інфраструктури й активного рекламного просування дестинації.

Заради справедливості зазначимо, що туристичний збір не створює податкового навантаження на бізнес, а в теперішній економічній ситуації є найбільш ефективним джерелом фінансування розвитку туризму в Україні. Наявність цього збору має забезпечити створення цільового фонду коштів для формування національного туристичного продукту та фінансування промоційних заходів, розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, створення нових робочих місць, формування механізму залучення швидкоокупних інвестицій в об'єкти туристичної інфраструктури, покращення іміджу держави на міжнародній арені.

Фінансова криза, яка продовжується кілька років, значно вплинула на структуру туризму та туристичні можливості окремих регіонів. Події 2014–2015 рр. фактично зупинили деякі туристичні потоки у такий регіон, як Автономна Республіка Крим, зменшилися усі туристичні потоки в інших регіонах України, зокрема в Закарпатті.

Окреслені тенденції на рівні країни загалом повинні бути покладені в основу створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного національного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного довілля. Очевидно, що така програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, повинна бути синхронізованою із загальними темпами становлення адекватних сьогоденню механізмів, з модернізацією дій фінансово-кредитних ва-

желів і співвідносною з політикою структурних реформ в економіці України.

Зростає значення фінансово-кредитного і податкового аспектів ринкового регулювання й активізації розвитку туризму й рекреації в західних регіонах України. Так, фінансово-кредитні важелі спрямовані на створення сприятливого кредитного середовища для розвитку підприємницької діяльності у туристично-рекреаційній галузі. Для цього повинні модернізуватись такі важелі, як мікрокредитування, пільгове кредитування суб'єктів рекреаційно-туристичного бізнесу, державне субсидювання, лізинг. Податкові важелі передбачають оптимізацію кількості податків для підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, надання податкових пільг під конкретні проекти, спрямовані на вирішення регіональних і соціальних проблем, інвестування у туристично-рекреаційну галузь, бюджетне фінансування програми розвитку рекреації й туризму.

Зважаючи на вищевикладене, окреслимо та дамо коротку характеристику модернізаційним процесам, які торкнуться окремих фінансово-кредитних важелів розвитку туристично-рекреаційної галузі України.

Насамперед зауважимо, що підвищення ефективності функціонування рекреаційного та курортно-туристичного господарства в регіоні повинно базуватися на концептуальних засадах та механізмах регіонального бюджетування санаторно-курортної діяльності. Регіональне бюджетування у цьому випадку ми розглядаємо як безперервний, постійний комплекс послідовних заходів, узгоджений та взаємопов'язаний на різних рівнях внутрішньофірмового, корпоративного, регіонального управління, підґрунтям якого є визначення програм для фінансування за участю влади, громадськості та суб'єктів господарювання. Важливим аспектом регіонального бюджетування є те, що воно найбільше відповідає інтересам

людського або соціально-економічного розвитку в регіоні, оскільки тут задіяні влада, громадськість, підприємництво. Нам видається, що регіональне бюджетування забезпечить гнучкий підхід до формування планів розвитку, операційних планів для кожного суб'єкта туристично-рекреаційної галузі з урахуванням різноманітних зовнішніх і внутрішніх детермінант успішного функціонування та розвитку.

У вітчизняній фінансовій науці і практиці актуалізується тематика партиципативного бюджетування, проте в Україні в якості інструментів залучення громадян до процесу прийняття управлінських рішень найчастіше використовуються лише громадські слухання чи громадські ради. Часто громадські слухання проводять формально, і вони здебільшого є малорезультативними, а громадські ради починають поступово трансформуватися в копії державних органів, основним завданням яких стає лише надання громадської підтримки рішенням, які ухвалюють органи державної влади. На нашу думку, ситуацію можна змінити саме завдяки залученню громадян до процесу вирішення та прийняття рішень через бюджетування за участі громадян. Таке бюджетування стане дієвим елементом механізму, за допомогою якого населення приймає рішення або бере участь у прийнятті рішень щодо розподілу всіх або частини доступних державних ресурсів за відповідними цілями, зокрема, при розподілі ресурсів на розвиток туристично-рекреаційної сфери.

Звернемо увагу і на те, що навіть при максимальному державному сприянні довести рівень туристично-рекреаційного обслуговування в регіонах України до світових стандартів поки що неможливо. Отже, необхідне визначення певних пріоритетів перспективного розвитку в цій сфері, які потрібно розглядати в контексті загальнодержавних і регіональних інтересів, швидкості

економічної віддачі, соціальної й економічної ефективності. Головним інвестором в розвитку туристично-рекреаційного ринку повинна і далі виступати держава, яка може надати допомогу у вигляді бюджетного фінансування і різного виду пільг, в тому числі безплатного надання землі. Кошти держбюджету, доцільно залучати до фінансування тільки перспективних проектів, що стосуються рекреаційного освоєння конкретних регіонів України і реконструкції вже діючих об'єктів. Фінансування туристично-рекреаційної сфери в Україні доцільно здійснювати і за рахунок позабюджетних коштів: інвестиційних (у т.ч. закордонних), благодійних, страхових, екологічних фондів; коштів підприємств інших галузей; власних коштів суб'єктів рекреаційного комплексу; лізингу.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що модернізація фінансово-кредитних важелів розвитку туристично-рекреаційної галузі України з повною свободою виробничо-господарської діяльності всіх типів курортно-рекреаційного господарства і підприємств від державних до приватних, створенням середовища найбільшої сприятливості для розвитку малого бізнесу в цій сфері дасть можливість зорієнтувати підприємство на масштабне розширення курортно-рекреаційних і туристичних послуг, здійснити масштабні соціально-економічні зміни за рахунок різкого зростання прибутків і зайнятості населення, а також сприятиме кардинальній соціологізації і екологізації структурної перебудови економіки регіонів.

Запропоновано активніше використовувати такі фінансові методи, як реінжиніринг, управління доходами та оптимізація структури капіталу підприємств туристично-рекреаційного комплексу. Наступним етапом в дослідженні зростання конкурентоспроможності окремих регіонів повинен стати кластерний підхід у поширенні партнерських відносин серед суб'єктів підприємницької ді-

яльності туристично-рекреаційної сфери, ефективна діяльність яких буде пов'язана із повномасштабним запровадженням фінансової децентралізації в Україні.

Список використаних джерел

1. Алмашій Я.І., Волошина Ю.Я., Калашнікова В.І. Тенденційні зміни розвитку індустрії туризму в Закарпатській області / Я.І. Алмашій, Ю.Я. Волошина, В.І. Калашнікова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Сер. “Економіка”. – 2015. – Випуск 1 (45). – С. 12–17.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Туристична діяльність в Україні у 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrexport.gov.ua>.
4. Закарпаття – санаторій та туризм. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uz.urstat.gov.ua/catalog/2015\zbirnik.pdf>
5. Дячун О.Д. Фінансово-економічні чинники розвитку туризму та рекреації / О.Д. Дячун // Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТНТУ, 2015. – С. 151–153.
6. Самаєва Ю. Бюджетна децентралізація: повний назад! /Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 2015. – № 48. – С. 9.
7. Вишневська О.О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі : монографія / О.О. Вишневська. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 296 с.
8. Гуменюк В.В. Кредитування підприємств курортно-рекреаційної сфери / В.В.Гуменюк // Фінансовий простір. – 2015. – № 3 (19). – С. 248–252.
9. Гуменюк В.В. Особливості розвитку споживчого кредитування курортних послуг /

В.В.Гуменюк //Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – №4. – С. 52–56.

10. Копець Г.Р., Гавран В.Я. Удосконалення управління туристично-рекреаційною сферою у регіоні [Електронний ресурс] / Г.Р. Копець, В.Я. Гавран. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>.
11. Кицяк В.Ф. Розвиток рекреації і туризму як один із чинників формування інвестиційної привабливості регіону / В.Ф. Кицяк // Економіка та право. – 2013. – № 1. – С. 128–132.
12. Пшик Б.І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення: монографія / Б.І. Пшик. – К.: ЦБС НБУ, 2011. – 551 с.
13. Рипкович М.П. Теоретичні аспекти фінансово-кредитного механізму розвитку туристично-рекреаційної сфери / Б.Л. Луців, М.П. Рипкович // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – № 2. – С. 17–26.

References

1. Almashij, Ya.I. Voloshyna, Yu.Ya., Kalashnikova, V.I. (2015). Tendentsiini zminy rozvytku industrii turyzmu v Zakarpatskii oblasti [Tendentious changes of tourism industry in the Transcarpathian region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod University*, 1 (45), 12–17 [in Ukrainian].
2. Ofitsynnyy sayt derzavnoi sluzhby statystyky Ukrayiny [The official website of the State Statistics Service of Ukraine] Available at: <http://ukrstat.gov.ua>
3. Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 r. [Tourist activities in Ukraine in 2014]. Available at: <http://ukrexport.gov.ua>
4. Zakarpattia – sanatorii ta turyzm. Uzhhorod: Holovne upravlinnia statystyky u Zakarpatskii oblasti (2015). [Transcarpathia – resort and tourism. – Uzhgorod: Chief Department of Statistics in Transcarpathian region]. Available at: <http://www.uz.urstat.gov.ua/catalog/2015\zbirnik.pdf>
5. Diachun, O.D. (2015). Finansovo – ekonomichni chynnyky rozvytku turyzmu ta rekreatsii [Financial and economic factors of tourism and

recreation]. *Suchasni osoblyvosti formyrovannia i upravlinnia innovatsiinym potentsialom rehionalnoho rozvytku turyzmu ta rekreatsii iz zaluchenniam molodizhnoho resursu. Zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ternopil* [in Ukrainian].

6. Samaieva, Yu. (2015). *Biudzhethna detsentralizatsiia: povnyi nazad! [Fiscal decentralization: Full back!] Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week, 48, 9* [in Ukrainian].

7. Vyshnevskaya, O.O. (2009). *Fenomen turyzmu u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [The phenomenon of tourism in today's socio-cultural space]. Kharkiv: KhNU* [in Ukrainian].

8. Humeniuk, V.V. (2015). *Kredytuvannia pidpriemstv kurortno-rekreatsiinoi sfery [The crediting of enterprises of resort and recreative sphere]. Finansovy prostir – Financial space, 3 (19), 248–252* [in Ukrainian].

9. Humeniuk, V.V. (2013). *Osoblyvosti rozvytku spozhyvchoho kredytuvannia kurortnykh posluh [Peculiarities of consumer lending resort]. Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii – Scientific journal: Finance, banks, investment, 4, 52–56* [in Ukrainian].

10. Kopets, H.R. *Havran V. Ya. Udoskonalennia upravlinnia turystychno – rekreatsiinoiu sferoiu u*

rehioni [Improvement of tourist and recreational area in the region]. Available at: <http://ena.lp.edu.ua>.

11. Kyfiak, V.F. (2013). *Rozvytok rekreatsii i turyzmu yak odyin iz chynnivkiv formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti rehionu [The development of recreation and tourism as one of the factors in the formation of investment attractiveness of the region]. Ekonomika ta pravo – Economics and law, 1, 128–132* [in Ukrainian].

12. Pshyk, B.I. (2011). *Finansovo-kredytni vidnosyny v Ukraini: stanovlennia, rozvytok, napriamy vdoskonalennia [Financial and credit relations in Ukraine: formation, development, areas of improvement]. Kyiv: CBS NBU* [in Ukrainian].

13. Lutsiv, B.L., Rypkovich, M.P. (2013). *Teoretychni aspekty finansovo-kredytnoho mekhanizmu rozvytku turystychno-rekreatsiinoi sfery [Theoretical aspects of financial and credit mechanism of tourism and recreation]. Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Ternopil national economic university, 2, 17–26* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2016